

დიმიტრი გავანავა

სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი,
JMG & Partners-ის მმართველი პარტნიორი

MAGNA CARTA LIBERTATUM: კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან

I. შესავალი

კაცობრიობის ისტორიაში ძნელად თუ მოიძებნება ისეთი სამართლებრივი დოკუმენტი, რომელსაც ერთდროულად ძირეული გარდატეხა შეეტანოს სამართლის განვითარებაში, უზრუნველყოს ადამიანის უფლებების საფუძვლის შექმნა და ფაქტობრივად, სამართლის ახალი დარგი შეექმნას. ეს ყველაფერი პირდაპირ უკავშირდება „თავისუფლებათა დიდ ქარტიას“, რომელსაც არცთუ უბრალოდ „სამართლის უზენაესობის ჩანასახად“ (*The Rule of Law in Embryo*) მოიხსენიებენ.¹ სამწუხაროდ, კონსტიტუციონალიზმის დამახინჯებული, საბჭოური გაგება თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში კვლავაც აქტუალურია და იგი ხშირად უბრალო სახელმწიფო მოწყობასთან იგივედება, როდესაც საკონსტიტუციო სამართლის ამოსავალი იდეა ძალაუფლების შეზღუდვა, ადამიანის უფლებათა დაცვა და პირის ღირსეული მდგომარეობის უზრუნველყოფაა.² ეს ყველაფერი კი სწორედ ქარტიიდან იღებს სათავეს.

ნაშრომში განხილულია *Magna Carta Libertatum*, როგორც ისტორიული და სამართლებრივი დოკუმენტი, მისი შექმნისა და შემდგომი მოქმედების, გავრცელების ძირითადი მომენტები, განსაკუთრებით კი ის, თუ რა გავლენა იქონია ქარტიამ სამართლის განვითარებასა და კონსტიტუციონალიზმზე, რაც მთავარია, რატომ მიიჩნევა მისი შექმნა ზოგადად საკონსტიტუციო სამართლის წარმოშობად. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, ნაშრომი უფრო აღწერილობითი ხასიათისაა, თუმცა მნიშვნელოვნად ეფუძნება

¹ გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 118.

² იხ., გეგენავა დ., ქანთარია ბ., ცანავა ლ., თევზაძე თ., მაჭარაძე ზ., ჯავახიშვილი პ., ერქვანია თ., პაპაშვილი თ., საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მე-4 გამოცემა, თბილისი, 2016, 1-3.

ანალიტიკურ და შედარებითსამართლებრივ მეთოდებს, რომელთა გარეშეც იგი უბრალოდ ფაქტობრივ გარემოებათა კომპილაცია იქნებოდა, ყოველგვარი არსებითი შედეგის გარეშე.

II. ქარტიის დადება და ინგლისის

პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემო

1. ბარონთა აჯანყება და ქარტიის პოლიტიკური წანამძღვრები

XIII საუკუნის ინგლისი შუა საუკუნეების კლასიკური ევროპული სივრცეა, სადაც სამეფო ხელისუფლება და დიდებულები ერთმანეთს უპირისპირდებიან სახელმწიფო ძალაუფლებისთვის. ბარონები მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ ფეოდალურ ეპოქაში და დიდწილად განაპირობებდნენ კიდეც სამეფოს სიძლიერეს საგარეო ურთიერთობებში. უილიამ I ინგლისის დაპყრობა ბარონების დახმარებით მოახერხა, თუმცა ჰენრი II ბარონების პოზიციები მნიშვნელოვნად დაასუსტა და უფრო დაბალი სოციალური ფენებიდან დაანინაურა ხალხი, რამაც, საბოლოო ჯამში, მისი შვილების მმართველობისას ბარონებთან სერიოზული წინააღმდეგობები და მათი აჯანყებაც კი გამოიწვია.³ თვითმპყრობელი მონარქების შემდეგ სამეფო ტახტზე ისეთი სუსტი მეფის ასვლა, როგორიც ჯონ უმინანყო იყო, თავისთავად მოასწავებდა სახელმწიფოებრივი სისტემისა და მონარქის სამართლებრივი სტატუსის ცვლილებას. ამასთან, ამავე პერიოდს დაემთხვა მონარქთა „ანგლიზაცია“⁴, რამაც ინგლისის სამეფო კარს მეტი ეროვნულობა შესძინა.

მეფისა და ბარონების უთანხმოება მაშინ დაიწყო, როდესაც მათ უარი თქვეს ჯონისა და პაპის ავანტიურას აჰყოლოდნენ და ახალ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მიეღოთ მონაწილეობა, რის გამოც მეფემ მათი დასჯა გადაწყვიტა.⁵ ამას შედეგად ბარონები აჯანყება მოჰყვა, რასაც სასულიერო პირებმა და ქალაქში მაცხოვრებლებმაც

³ Pollard A.F., The History of England: A Study in Political Evolution, Dodo Press, 2007 19.

⁴ მეფე ჯონი პირველი მმართველი იყო, ტიტულით — Rex Angliae, განსხვავებით უილიამ დამპყრობლისგან, რომელიც Rex Norm-Anglorum. იხ., White R.J., A Short History of England, Cambridge, 1967, 43.

⁵ შუა საუკუნეების ისტორია, წ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 316.

დაუჭირეს მხარი.⁶ აჯანყებას რობერტ ფიც უოთერი ხელმძღვანელობდა, რომელსაც გვერდში ედგა ინგლისელი საერო და სასულიერო ელიტა, რაინდობა და თვითმმართველი ქალაქები, ლონდონის ჩათვლით.⁷ ლონდონმა ამბოხებულებს კარიბჭე გაუღო,⁸ რამაც დიდწილად განაპირობა კიდევ ის, რომ მეფეს დათმობაზე წასვლა მოუწია, რადგანაც ფაქტობრივად საკუთარ ვასალთა ტყვეობაში აღმოჩნდა.

1215 წელს (15-19 ივნისის პერიოდში) ლონდონსა და უინძორს შორის, რანიმიდში მეფე აჯანყებულებს დათანხმდა⁹ და დიდგვაროვნების ზენოლის შედეგად¹⁰, „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ სამეფო ბეჭდით დაბეჭდა.¹¹ რა თქმა უნდა, ქარტიის მიღების ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მისი უამრავი ასლი გაკეთდა, რომელთაგან ერთ-ერთი, დღემდე შემორჩინილი ეგზემპლარი 15 ივნისით თარიღდება, შესაბამისად, ივარაუდება, რომ სწორედ ამ დღეს დამოწმდა იგი დიდი სახელმწიფო ბეჭდით.¹²

2. ეკლესიის როლი ბარონთა აჯანყებასა და ქარტიის მიღებაში

XIII საუკუნის დასაწყისში ინგლისი პაპობის მიმართ ფაქტობრივად ფეოდალურად დამოკიდებული იყო, რასაც თითქმის ყველა აღიარებდა, ინგლისის ტახტის მსურველი ფრანგი მეფეების გარდა.¹³ რომის პაპი აქტიურად ცდილობდა, ინგლისის შიდა პოლიტიკაში ჩარეულიყო, უფრო მეტიც ჯერ კიდევ უილიამ დამპყრობლის მიერ ინგლისის ტახტის ხელში ჩაგდება პაპის კურთხევითა და

⁶ Hackett J., *World Eras*, Vol.4, *Medieval Europe*, 814-1350, Gale Group, 2002, 232.

⁷ შუა საუკუნეების ისტორია, წ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 316.

⁸ იქვე.

⁹ იხ., Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 33-34.

¹⁰ შუა საუკუნეების ისტორია, წ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 316.

¹¹ Hackett J., *World Eras*, Vol.4, *Medieval Europe*, 814-1350, Gale Group, 2002, 231.

¹² Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings*, 1075-1225, Oxford, 2000, 64-65.

¹³ Adams G.B., *Innocent III and the Great Charter*, in: *Magna Carta, Commemoration Essays*, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 27.

მხარდაჭერით წარიმართა.¹⁴ გამონაკლისი არც ჯონ უმინანყოლო ყოფილა, რომელიც მთელ რიგ შემთხვევებში პაპის ვასალად მიიჩნეოდა და მხოლოდ პაპის თანხმობით მოქმედებდა.¹⁵ თუმცა მეფესა და პაპს შორის მნიშვნელოვანი უთანხმოება მოხდა, — იგი ეკლესიის ქონების მითვისებას შეეცადა, შედეგად კი ეკლესიიდან განკვეთეს.¹⁶ პაპთან კონფლიქტმა კინალამ ინგლისური მონარქია შეიწირა: 1213 წელს პაპისა და მეფე ჯონს შორის უთანხმოება საბოლოოდ საფრანგეთის მეფე ფილიპე II საოკუპაციო გეგმებით დასრულდა, რაზეც ინოკენტი III კურთხევა გასცა.¹⁷ ჯონმა ინოკენტი III მოსამხრობად, პირობა დადო, რომ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მიიღებდა მონაწილეობას¹⁸, რითაც პონტიფიკოსი მეტნაკლებად შემოირიგა და ამიტომაც არ აპირებდა ბარონებთან შეხვედრას, სანამ ეს მისდა უნებლიედ არ მოხდა, როცა ლონდონმა აჯანყებულებს კარიბჭე გაუხსნა და ქალაქში შემოსვლის ნება დართო¹⁹.

ეროვნული ეკლესიის იდეამ, რომის პაპისა და მეფის ვასალობას შორის არჩევანმა, ქარტიის შექმნის პროცესზე ეკლესიის გავლენა უზრუნველყო.²⁰ ბარონთა აჯანყებას მხარს უჭერდა სტივენ ლენგთონი, რომელიც მთავარეპისკოპოსის ხარისხით დაბრუნდა ინგლისში.²¹ ფაქტობრივად, ინგლისის ეკლესია რომის პაპისგან განსხვავებულ იდეებს იზიარებდა და ბარონებსაც აქტიურად ედგა გვერდში. უფრო მეტიც, უშუალოდ დოკუმენტი სასულიერო პირებმა შეადგინეს.²² სწორედ ადგილობრივი სასულიერო იერარქების მიერ ბარონთათვის გამოცხადებული მხარდაჭერითა და თანა-

¹⁴ იხ., Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 3.

¹⁵ Adams G.B., *Innocent III and the Great Charter*, in: *Magna Carta, Commemoration Essays*, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 28.

¹⁶ გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 114.

¹⁷ Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 10.

¹⁸ Adams G.B., *Innocent III and the Great Charter*, in: *Magna Carta, Commemoration Essays*, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 30.

¹⁹ მეფე ჯონი 1215 წლის 29 მაისს წერილში ბარონების მიმართ მის მიწას წმინდა პეტრეს, რომის ეკლესიისა და პაპის სამფლობელოდ მოიხსენიებდა და საკუთარ თავს ჯვაროსნის ტვირთის მატარებლადაც მოიაზრებდა. იხ., Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 33.

²⁰ იქვე, 1.

²¹ იქვე, 11.

²² გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 116.

დგომით გახდა შესაძლებელი, ჯონს ქარტია მიეღო.²³ ამ შემთხვევაში რომის ეკლესიის ინტერესებს ინგლისელმა სასულიერო იერარქებმა ადგილობრივი, ეროვნული ინტერესები ამჯობინეს, რაც ლენგთონისთვის ცუდად დასრულდა. ინოკენტი III ეკლესიიდან განკვეთა აჯანყებული ბარონები, მთავარეპისკოპოსობიდან გადააყენა სტივენ ლენგთონი²⁴ და ქარტია 1215 წლის 24 აგვისტოს ბულის ძალადაკარგულად გამოაცხადა²⁵, ვინაიდან თავისუფლებათა უზრუნველყოფა, მართალია, ჯერჯერობით მეფის ძალაუფლებას ზღუდავდა, თუმცა ეკლესიის ძალაუფლებასაც შეზღუდავდა.²⁶

ინგლისის ეკლესიისა და მის უმაღლეს იერარქთა აქტიურობის შედეგია ქარტიის პირველი მუხლი, რომელმაც ეკლესიის დამოუკიდებლობა დაადგინა.²⁷ მართალია, ინგლისის ეკლესიის თავისუფლება, რომელიც ქარტიამ უზრუნველყო, თავდაპირველად მონარქიისგან თავისუფლებას აღნიშნავდა,²⁸ თუმცა შემდგომ ამან ფართო სეკულარული მნიშვნელობა მიიღო.

III. ქარტიის ძირითადი მიმართულებები

ქარტიებს ჰენრი I და ჰენრი II გამოსცემდნენ, თუმცა „თავისუფლებათა დიდი ქარტია“ კლასიკური სამეფო აქტებისგან იმით განსხვავდებოდა, რომ იგი არ იყო მხოლოდ მეფის მიღებული, ამასთან, უზრუნველყოფდა თავისუფლებათა დაცვასა და მოქმედებას და რაც მთავარია, სამეფო ხელისუფლებას ზღუდავდა.²⁹ „თავისუფლების“ იმდროინდელი გაგება სხვებისგან განსხვავებული პრივილეგიების ქონას, დანინაურებულ სტატუსსა და მნიშვნელოვან

²³ იქვე, 1.

²⁴ Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 66.

²⁵ Adams G.B., *Innocent III and the Great Charter*, in: *Magna Carta, Commemoration Essays*, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 26.

²⁶ Thordni L., *The History of Medieval Europe*, The University Press Cambridge, 1917, 459.

²⁷ *Great Charter of Liberties*, English Translation, Edited by W. Blackstone, Clause 1.

²⁸ გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 116.

²⁹ Hackett J., *World Eras, Vol.4, Medieval Europe, 814-1350*, Gale Group, 2002, 232.

შელავათებს მოიაზრებდა³⁰, სწორედ ამიტომაც ქარტია „თავისუფლებებისა“ და არა „თავისუფლების“³¹.

თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, ქარტია ფეოდალური სახელმწიფო წესრიგისთვის იმდენად რევოლუციური იყო, რომ ეკლესიაც და სახელმწიფოც მის წინააღმდეგ იყვნენ განწყობილნი.³² დოკუმენტი უამრავ პრობლემურ სოციალურ საკითხს აწესრიგებდა, მათ შორის, რაინდებთან და სამხედრო ბეგარასთან დაკავშირებულ სფეროებს,³³ თუმცა დებულებათა უმრავლესობა მეფის ფეოდალური ძალაუფლებისა და უფლებამოსილებათა გამოყენების შეზღუდვასა და გაკონტროლებას ისახავდა მიზნად.³⁴ საბოლოო ჯამში, იგი ფეოდალური სამყაროს ფეოდალური დოკუმენტია, რომლის მიზანიც ბარონთა ძლიერების, უსაფრთხოებისა და სიმშვიდის უზრუნველყოფა იყო³⁵.

63 მუხლისა და პრეამბულისგან შემდგარი ქარტია (ქარტია მუხლებად და პრეამბულად XVIII საუკუნეში მოსამართლე ლორდმა ბლექსთონმა დაყო³⁶) აწესრიგებდა ეკლესიის უფლებებს, მიწის იჯარასა და სარგებლობასვაჭრობის საკითხებს, , ქალაქების და სამეფო ტყეთა სტატუსს, სამეფო თანამდებობის პირთა ქცევას და ა.შ.³⁷ მან, გარკვეულწილად, ედუარდ აღმსარებლისეული ძველი წესები და ტრადიციები აღადგინა.³⁸ თავისუფლებათა დიდმა ქარტიამ მოაწესრიგა 1066 წლიდან არსებული ბარონებისა და მეფის ურთიერთობა ფეოდალური ტრადიციის, დამკვიდრებული ჩვეულებ-

³⁰ Pollard A.F., *The History of England: A Study in Political Evolution*, Dodo Press, 2007, 19.

³¹ იხ., იქვე, 20.

³² იხ., Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 64.

³³ იხ., Kaye J.M., *Medieval English Conveyances*, Cambridge University Press, 2009, 106-107.

³⁴ Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 65.

³⁵ White R.J., *A Short History of England*, Cambridge, 1967, 78-79.

³⁶ გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 115.

³⁷ იხ., Hackett J., *World Eras, Vol.4, Medieval Europe, 814-1350*, Gale Group, 2002, 232.

³⁸ White R.J., *A Short History of England*, Cambridge, 1967, 42.

ბებისა და კანონების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ერთგვარად ამ წესების კოდიფიკაციაც კი განხორციელდა.³⁹

ფეოდალთა ძირითადი შემოსავალი უძრავი ქონებიდან ინარმოებოდა,⁴⁰ ამიტომაც დოკუმენტი განსაკუთრებულად იცავდა მსგავს ქონებრივ უფლებებს და კრძალავდა ვასალებისგან იმაზე მეტი გადასახადის აკრეფას, ვიდრე ეს ჩვეულებითი სამართლის იყო დადგენილი, ამასთან „ფარის ფულის“ აკრეფა მხოლოდ ბარონების თანხმობით დაიშვებოდა.⁴¹

ბარონებმა ქარტიით გარკვეულ საპროცესო უფლებებსაც მიაღწიეს: მათი გასამართლება მხოლოდ მათივე თანასწორი დიდებულებით დაკომპლექტებულ სასამართლოს შეეძლო და არა მეფეს ერთპიროვნულად.⁴² სწორედ ამის შემდეგ მეფის სასამართლო უბრალოდ კურია აღარ იყო, იგი დიდგვაროვნების თავშეყრის ადგილად მოიაზრებოდა და ერთგვარად კოლექტიური ძალაუფლების სიმბოლოსაც წარმოადგენდა.⁴³ ქარტია იცავდა რაინდთა და სხვა სოციალური ფენების ინტერესებსაც, მიუხედავად იმისა, რომ იგი მეტწილად ბარონებზე იყო ორიენტირებული.⁴⁴ ამასთან, დოკუმენტით ხელშეუხებლობის მტკიცე გარანტიები მიიღო მეფემ და სამეფო ოჯახმაც.⁴⁵

ისტორიულად, ლონდონს განსაკუთრებული სტატუსი ჰქონდა მისი მნიშვნელობიდან, ფართობიდან და მდებარეობიდან გამომდინარე.⁴⁶ 1215 წელს კი ოფიციალურად მოიპოვა თვითმმართველობა და დაიკანონა ფაქტობრივად არსებული და წლების განმავლობაში მიღებული პრივილეგიები.⁴⁷ ქარტიამ სხვა დიდ

³⁹ Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 21.

⁴⁰ Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 224.

⁴¹ შუა საუკუნეების ისტორია, წ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 317.

⁴² იქვე.

⁴³ Vinogradoff P., *Magna Carta*, C.39, in: *Magna Carta, Commemoration Essays*, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 79-87.

⁴⁴ იხ., შუა საუკუნეების ისტორია, წ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 317.

⁴⁵ იხ., იქვე, 318.

⁴⁶ Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 342.

⁴⁷ *Great Charter of Liberties*, English Translation, Edited by W. Blackstone, Clause 13.

ქალაქებს ოფიციალურად მიანიჭა ის უფლებები და სტატუსი, რაც მათ *de facto* ისედაც ჰქონდათ მეფესთან ვაჭრობით მოპოვებული⁴⁸.

დოკუმენტის პირველი მუხლი ეკლესიის თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფდა და მეფეს მის საქმეებში ჩარევას უკრძალავდა.⁴⁹ მართალია, დოკუმენტმა ეკლესიას „თავისუფლებები“ მიანიჭა და მისი დამოუკიდებლობაც აღიარა⁵⁰, თუმცა ამან სასულიერო და საერო ძალაუფლებას შორის ჭიდილს ინგლისში წერტილი მაინც ვერ დაუსვა.⁵¹ პირველი მუხლი დღემდე ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის ბრიტანული მოდელის საფუძვლად მიიჩნევა და კონსტიტუციის განუყოფელი ნაწილია.

შეიქმნა 25 ბარონისგან შექმნილი საბჭო, რომელიც ზედამხედველობდა ხელმწიფის საქმიანობას⁵² და საჭიროების შემთხვევაში, თუკი მეფე 40 დღის განმავლობაში არ გამოასწორებდა თავისი ქმედებების შედეგს, ფაქტობრივად, ბარონებს აჯანყების უფლებასაც უკანონებდა.⁵³ აღნიშნულმა საბჭომ მომავალში განაპირობა მსოფლიოში პირველი საკანონმდებლო ორგანოს შექმნა, რომელმაც რეალურად შებოჭა სუვერენის ერთპიროვნული ძალაუფლება და საფუძველი ჩაუყარა თანამედროვე პარლამენტარიზმის განვითარებას.

ქარტიის 39-ე მუხლმა⁵⁴ ჩამოაყალიბა თანამედროვე ადამიანის საპროცესო უფლებების უმთავრესი საფუძველი — ადამიანის და-

⁴⁸ Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 20; გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 116.

⁴⁹ *Great Charter of Liberties, English Translated*, Edited by W. Blackstone, Clause 1, Clause 61.

⁵⁰ იქვე, Clause 1.

⁵¹ Drew K.F., *Magna Carta*, Greenwood Press, 2004, 11.

⁵² *Great Charter of Liberties, English Translated*, Edited by W. Blackstone, Clause 61.

⁵³ იხ., შუა საუკუნეების ისტორია, წ. I, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 318, *Great Charter of Liberties, English Translated*, Edited by W. Blackstone, Clause 42, Clause 61.

⁵⁴ „არც ერთი თავისუფალი ადამიანი არ შეიძლება დაპატიმრებულ იქნეს, ციხეში ჩაისვას, ან ჩამოერთვას ქონება, ან კანონგარეშე გამოცხადდეს, ან განიდევნოს, და არ გამოვიყენებთ მის წინააღმდეგ ძალას, და არ გავაგზავნით მი წინააღმდეგ სხვებს, თუ არ იქნება მის თანასწორთა კანონიერი განჩინება ქვეყნის კანონის შესაბამისად“. გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 115.

კავების, დაპატიმრებისა თუ გაძევებისათვის აუცილებელ წინაპირობად იქცა სამართლიანი სასამართლოს გამართვა და სამართლის წინაშე თანასწორობის დაცვით წარმართული პროცესით მიღებული გადაწყვეტილება.⁵⁵ აიკრძალა უფლებისა და მართლმსაჯულების გაუქმება, გადაცემა თუ გასხვისება,⁵⁶ დაუშვებლად გამოცხადდა მხოლოდ სახელმწიფო მოხელის მტკიცების საფუძველზე, დაუსაბუთებლად, შესაბამისი მტკიცებულებებისა და სანდო მონმეების გარეშე ვინმეს გასამართლება.⁵⁷ ქარტიამ, მართალია, შუა საუკუნეების სპეციფიკის გათვალისწინებით, თუმცა მაინც, დაამკვიდრა სამართლის წინაშე თანასწორობის პრინციპი,⁵⁸ რომელიც შემდგომში ადამიანის ძირითად უფლებად იქცა და სამართლებრივი სისტემის დემოკრატიულობის, სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეის აუცილებელ კომპონენტად ჩამოყალიბდა.

IV. *Magna Carta Libertatum* — შემდგომი ბედი

მეფე ჯონი ქარტიის პირობების შესრულებას, რა თქმა უნდა, არ აპირებდა და გააუქმა კიდევ,⁵⁹ თუმცა ამას შედეგად სამოქალაქო ომი მოჰყვა 1215-1217 წლებში.⁶⁰ ამჯერად აჯანყებულმა ბარონებმა კაპეტიანების სამეფო კარს მიმართეს⁶¹ და ინგლისის მეფე ამ ბრძოლაში დამარცხდა, ცოტა ხანში კი ჯონი დარდს გადაჰყვა კიდევ.⁶²

ინოკენტი III შემდგომმა პაპმა მიიღო ქარტია და მეფედ ჯონის ცხრა წლის მემკვიდრე ცნო, ამასთან, ფილიპ ავგუსტი აიძულა საფრანგეთში დაბრუნებულიყო და ინგლისის დაპყრობაზე ხელი

⁵⁵ Great Charter of Liberties, English Translated, Edited by W. Blackstone, Clause 39.

⁵⁶ იქვე, Clause 40. „არავის მივყიდით, არავის ვეტყვით უარს, არავის გადავუდეთ კანონსა და სამართალს“ იხ., გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 116.

⁵⁷ Great Charter of Liberties, English Translated, Edited by W. Blackstone, Clause 38.

⁵⁸ იხ., იქვე, Clause 60.

⁵⁹ Gillingham J., *The Angevin Empire*, 2nd Ed., New York, 2001, 107.

⁶⁰ Bartlett R., *England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225*, Oxford, 2000, 66.

⁶¹ Gillingham J., *The Angevin Empire*, 2nd Ed., New York, 2001, 107.

⁶² იხ., შუა საუკუნეების ისტორია, ნ.1, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 318-319.

აელო.⁶³ 1216 წლის 12 ნოემბერს მეფე ჰენრი III თავიდან დაამტკიცა ქარტია, არსებითად პირვანდელი სახით, თუმცა სამეფო ძალაუფლების შემზღუდავი რამდენიმე მუხლის გამოკლებით.⁶⁴ ქარტიის შემდგომი გამოცემა 1217 წელს, ერთგვარად, ინგლისისთვის თავისუფლებისა და სტაბილურობის მომტანიც იყო, ვინაიდან თავისუფლებათა აღიარებამ და განმტკიცებამ საფრანგეთის მეფე ლუის მოუსპო შესაძლებლობა, ინგლისელთა დაქსაქსულობით ესარგებლა და საბოლოოდ დაეპყრო ინგლისი.⁶⁵ ჰენრი III ხშირად მოსდიოდა ბარონებთან უთანხმოება და სულ მცირე 6 ჯერ მაინც გააუქმა ქარტიის მოქმედება, თუმცა ამდენჯერვე მოუწია მისი ხელახალი დამტკიცება და მოქმედების აღდგენა⁶⁶.

ქარტია წლების განმავლობაში გამოიცემოდა ხელახლა, მტკიცდებოდა და იცვლებოდა.⁶⁷ მისი საბოლოო ვერსია კი 1297 წელს ედუარდ I მიიღო და დაამოწმა.⁶⁸ ედუარდ I გარკვეულ დამოებზე წასვლა მოუწია, რადგანაც შოტლანდიასთან ომისთვის დამატებითი სახსრები სჭირდებოდა, ამიტომ პარლამენტს ქარტიის გამოცემაზე დათანხმდა.⁶⁹ ამ შემთხვევაში, ვინაიდან პარლამენტმა დაამტკიცა მეფის მიერ გამოცემული ქარტიის ტექსტი,⁷⁰ მისი მოქმედება მეფის სუვერენულ ნება-სურვილზე აღარ იყო დამოკიდებული და სავალდებულო ძალა შეიძინა პარლამენტის უფლებამოსილებიდან გამომდინარე.

წლების განმავლობაში დოკუმენტმა ფორმალური სტატუსი დაკარგა, თუმცა მისი ძირითადი დებულებები სხვადასხვა, ისტორიული მნიშვნელობის დოკუმენტში მოექცა და უამრავი აქტის სამართლებრივ საფუძვლად იქცა, რამაც განსაზღვრა კიდევ გაერთიანებული სამეფოს კონსტიტუციის სახე და რაობა. სწორედ *Magna*

⁶³ Thordni L., The History of Medieval Europe, The University Press Cambridge, 1917, 459-460.

⁶⁴ Bartlett R., England Under the Norman and Angevin Kings, 1075-1225, Oxford, 2000, 66.

⁶⁵ იხ., Gillingham J., The Angevin Empire, 2nd Ed., New York, 2001, 108.

⁶⁶ იხ., შუა საუკუნეების ისტორია, წ. I, გ. კუტალიას რედაქტორობით, თბილისი, 2005, 319.

⁶⁷ Hackett J., World Eras, Vol.4, Medieval Europe, 814-1350, Gale Group, 2002, 232.

⁶⁸ Drew K.F., Magna Carta, Greenwood Press, 2004, 34.

⁶⁹ გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 117.

⁷⁰ იქვე.

Carta Liberatum იქცა მსოფლიოში პირველი კონსტიტუციის ამოსავალ დოკუმენტად.

V. ქარტია — კონსტიტუციონალიზმის დასაწყისი?

მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე ქარტია ინგლისის სამართლის უმთავრესი საფუძველი იყო და უფრო მეტიც, მთელი კანონმდებლობისთვის ძირითად პრინციპებსა და სამოქმედო ჩარჩოებს ადგენდა.⁷¹ მან განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა XVI-XVII საუკუნეებში, როდესაც მონარქის ძალაუფლება კიდევ უფრო შეზღუდეს და წინა პლანზე ადამიანის უფლებებმა წამოიწია, — ამ დროს მას უკვე „ინგლისურ თავისუფლებათა საფუძვლად“ მოიხსენიებდნენ⁷².

ქარტია არასდროს ყოფილა უბრალოდ მიმდინარე კანონმდებლობა, სწორედ მას დაეყრდნო XVII-XVIII საუკუნეებში მიღებული ადამიანის უფლებების უზრუნველყოფი უმნიშვნელოვანესი აქტები.⁷³ მართალია, შემდგომ პერიოდში გამოცემული ქარტიები არსებითად ერთმანეთს ჰგავდნენ და თითქმის არაფრით განსხვავდებოდნენ, თუმცა სწორედ ქარტიის მუხლებზე დაფუძნებულმა დიდმა კრებამ თანდათანობით პარლამენტის სახე მიიღო და ბარონთა უბრალოდ საკრებულოდან მეფის ძალაუფლების შემზღუდავ უმნიშვნელოვანეს ორგანოდ იქცა.⁷⁴ შეიძლება ითქვას, რომ თავისუფლებათა დიდმა ქარტიამ შეზღუდული მონარქიის იდეის თავდაპირველი ვარიანტის დამკვიდრება შეძლო⁷⁵.

ეპისკოპოს სტაბსის შეფასებით, „ინგლისის მთელი საკონსტიტუციო ისტორია ქარტიის კომენტარია“.⁷⁶ თავისუფლებათა დიდმა ქარტიამ შემდგომი საუკუნეების განმავლობაში მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია კონსტიტუციონალიზმსა და ზოგადად, სა-

⁷¹ Vinogradoff P., Magna Carta, C.39, in: Magna Carta, Commemoration Essays, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 79-80.

⁷² იხ., გაჩეჩილაძე რ., გაერთიანებული სამეფო, სივრცე, საზოგადოება, პოლიტიკა, თბილისი, 2017, 117.

⁷³ იხ., Hackett J., World Eras, Vol.4, Medieval Europe, 814-1350, Gale Group, 2002, 232.

⁷⁴ იხ., Hamilton J.S., The Plantagenets, History of a Dynasty, Continuum, 2010, 13.

⁷⁵ იხ., Hackett J., World Eras, Vol.4, Medieval Europe, 814-1350, Gale Group, 2002, 232.

⁷⁶ White R.J., A Short History of England, Cambridge, 1967, 78.

მართლებრივ განვითარებაზე.⁷⁷ სტიუარტების მმართველობის პირველ წლებში ყოველი ინგლისელი საკუთარ თავს ქარტიით, როგორც „თავისუფლების ყველა ინგლისურ სტატუტს შორის უდიადესით“, იცავდა.⁷⁸ ინგლისის ამერიკულ კოლონიებში კი *Magna Carta* საკონსტიტუციო მნიშვნელობის დოკუმენტების კრებით სახელწოდებად გამოიყენებოდა.⁷⁹ კოლონისტები თავიანთი მოთხოვნების სამართლებრივი არგუმენტაციისთვის იყენებდნენ საერთო სამართლის პრინციპებს, ქარტიის, უფლებათა ბილისა და სხვა საკონსტიტუციო მნიშვნელობის აქტების დებულებებსა და მათით უზრუნველყოფილ მექანიზმებს მეფისა და იმპერიის პარლამენტის წინააღმდეგ.⁸⁰

XIX საუკუნის ბოლოსკენ, როცა მეცნიერები ამერიკული კონსტიტუციონალიზმის თაობაზე წერდნენ, წერას ყოველთვის ქარტიის შესახებ ინფორმაციით იწყებდნენ, რადგანაც ეს უკანასკნელი ამერიკული კონსტიტუციონალიზმის საფუძვლად მიიჩნეოდა.⁸¹ აღსანიშნავია, რომ ბრიტანული კონსტიტუციონალიზმის უმთავრესი მახასიათებელი სწორედ მმართველობის შეზღუდვაა⁸², ამას კი დასაბამი სწორედ ქარტიამ დაუდო. შესაბამისად, მან დიდი გავლენა მოახდინა ამერიკული სამართალზეც, რომელიც ბრიტანულისგანაა ნასაზრდოები, შესაბამისად, ქარტიის იდეურ გაგრძელებად აშშ-ის კონსტიტუცია იქცა.⁸³ ამერიკის მამა-დამფუძნებლები სწორედ ქარტიაზე დაფუძნებულ სამართალს აღიარებდნენ⁸⁴ და თუ იდეების

⁷⁷ Hazeltine H.D., The Influence of Magna Carta of American Constitutional Development, in: Magna Carta, Commemoration Essays, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 180.

⁷⁸ იხ., იქვე, 186.

⁷⁹ იხ., იქვე, 199.

⁸⁰ იქვე, 209.

⁸¹ Tushnet M., The Constitution of the United States of America, A Contextual Analyses, Oxford and Portland, 2009, 9.

⁸² იხ., Kempin F.G., Jr., Historical Introduction to Anglo-American Law in a Nutshell, 3rd Ed., West Publishing Co., 1990, 17.

⁸³ იხ., Hazeltine H.D., The Influence of Magna Carta of American Constitutional Development, in: Magna Carta, Commemoration Essays, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 184.

⁸⁴ ამის დასადასტურებლად ისიც გამოდგება, რომ დამოუკიდებლობის დეკლარაციის 56 ხელმოწერიდან 25 იურისტი იყო, ხოლო ამერიკის კონსტიტუციის 55 ხელმოწერიდან – 31, მათ შორის ოთხს განათლება უშუალოდ ინგლისში ჰქონდა მიღებული. იხ., იქვე, 208.

თვალსაზრისით განმანათლებლობით ხელმძღვანელობდნენ, სამართალში მათი მთავარი ორიენტირი კვლავაც ქარტია იყო.⁸⁵ აშშ-ის უმაღლესი სასამართლო ამერიკული კანონმდებლობის ფორმირებაში, XIX საუკუნის განმავლობაში, ეყრდნობოდა თავისუფლებათა ქარტიას, იმონებდა მის პრინციპებს არგუმენტაციასა და მოტივაციასში.⁸⁶ უმაღლესი სასამართლოს განამრტებით, თავისუფლების დიდი ქარტიის პრინციპები ინტეგრირებულია ამერიკულ სამართალში და ჰარმონიზებულია დანერგილი კონსტიტუციის უზენაესობისა და საკონსტიტუციო კონტროლის ამერიკულ იდეასთან.⁸⁷ იმის გათვალისწინებით, რომ ამერიკულმა საკონსტიტუციო იდეებმა მთელი მსოფლიოს ძირეული გარდაქმნა შეძლო და თანამედროვე პოლიტიკისა და სამართლის, ადამიანის უფლებების აღქმაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა, თამამად შესაძლებელია ითქვას, რომ ამის პირველწყაროდ სწორედ XIII საუკუნის დოკუმენტი იქცა, როგორც შთაგონების, აბსტრაქტული მოძღვრებების კონკრეტული წყარო და საფუძველი.

VI. დასკვნა

საუკუნეების განმავლობაში ბევრი რამ იცვლება, ზოგიერთი საერთოდ იკარგება და ქრება. ეს განსაკუთრებული სიმძაფრით იგრძნობა ისეთ დინამიკურ წარმონაქმნში, როგორიც სამართალია. მიუხედავად ამისა, „თავისუფლებათა დიდმა ქარტიამ“ შეძლო არა მხოლოდ ისტორიაში შესულიყო, არამედ ქმედით დოკუმენტად დარჩენილიყო მისი იდეების ტრანსფორმაციითა და რეცეფციით. მართალია, ქარტია პირვანდელი სახით აღარ მოქმედებს, თუმცა მისი რამდენიმე მუხლი დღესაც ბრიტანული კონსტიტუციის ნაწილია. რაც მთავარია, მისი იდეების საფუძველზე განვითარებული ადამიანის ძირითადი უფლებები და ძალაუფლების შეზღუდვის იდეა დღესდღეობით ნებისმიერი ცივილიზებული, განვითარებული სახელმწიფოს მართლწესრიგის განუყოფელი ნაწილია

⁸⁵ იხ., იქვე, 181.

⁸⁶ იხ., Bank of Columbia v. Okeley, 17 U.S. 235, 244 (1819), Hagar v. Reclamation Dist, 111 U.S. 701, 708 (1884).

⁸⁷ იხ., Hurtado v. California, 110 U.S. 516, 4 Sup Ct. 111 (1884), Hazeltine H.D., The Influence of Magna Carta of American Constitutional Development, in: Magna Carta, Commemoration Essays, Edited by H.E. Malden, Royal Historical Society, 1917, 221.

ბარონების მიერ წამოწყებულმა მოძრაობამ, რომელიც, ალბათ, ყველაზე ნაკლებად ფიქრობდა ხალხზე და ვინოკლასობრივ ინტერესებს ატარებდა, ძალაუვნებურად გამოიწვია გვერდითი ეფექტი. სამეფო ძალაუფლება თავდაპირველად დიდებულების სასარგებლოდ შეიზღუდა, თუმცა სახალხო წარმომადგენლობის იდეის წინ წამოწევასთან ერთად, მან სახელმწიფოთა დემოკრატიზაციის პროცესში უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა. ქარტიის მე-12 და 39-ე მუხლების არაპირდაპირი სარგებელი არა მხოლოდ ბარონებმა და შეზღუდულმა წრემ, არამედ მთელმა კაცობრიობამ მიიღო⁸⁸.

შესაძლოა თანამედროვე კონსტიტუციათა მუხლების წაკითხვისას არც იგრძნობოდეს თითოეული უფლებისა თუ ინსტიტუტის წარმომავლობა, განვითარება და ძირითად კანონში მოხვედრის გრძელი გზა, თუმცა მათი უმრავლესობისთვის საფუძველი და ბიძგის მიმცემი 1215 წელს მეფე ჯონის მიერ იძულებით მიღებული ქარტიაა. XXI საუკუნეში რთულია წარმოიდგინო, ვარაუდობდნენ თუ არა აჯანყებულები იმ შედეგებს, რომელსაც დოკუმენტი საბოლოო ჯამში მოიტანდა (დიდი ალბათობით შორეულ პერსპექტივაზე არც ფიქრობდნენ), თუმცა მათი შემართების შედეგად, ხუთი საუკუნის შემდეგ ქარტიამ ადამიანის უფლებათა უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტების შექმნა განაპირობა, რომლებმაც, თავიანთი მხრივ, თანამედროვე, ადამიანის უფლებებზე ორიენტირებული, ცივილიზებული სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა ჩამოაყალიბეს. სწორედ იდეების პრაქტიკულმა რეალიზაციამ და ტრანსფორმაციამ აქცია *Magna Carta Libertatum* კონსტიტუციონალიზმის ფუძემდებლურ დოკუმენტად და არა უბრალო შემთხვევითობამ და დიდებულთა სურვილმა, მეფის ძალაუფლების მინიმალური ჩარევით გადაეწყვიტათ საქმეები თავიანთ მამულში. შედეგად, ქარტიის რამდენიმე დებულება ყველა სახელმწიფოს კონსტიტუციაში ექსპლიციტურად თუ არა, იმპლიციტურად მაინც მოიზრება, დემოკრატიულ სახელმწიფოებში კი მათზე დაყრდნობით ხელშესახები შედეგების მიღწევა, ძირითადი უფლებების პრაქტიკული რეალიზაციაა შესაძლებელი.

⁸⁸ White R.J., A Short History of England, Cambridge, 1967, 79.